

ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN DÜŞÜNCESİNDE İSLAM VE EĞİTİM

DEĞERLENDİREN: MEHMET EMRE YILMAZ

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İktisat) Ana Bilim Dalı
Arş. Gör., İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
Mail: yilmazme95@gmail.com, memreyilmaz@aydin.edu.tr
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2054-610X>

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Kitap incelemesi
Geliş Tarihi: 21.04.2025
Kabul Tarihi: 30.05.2025
Yayın Tarihi: 25.06.2025
Yayın Sezonu: Ocak - Haziran

Makaleye Atrf Bilgisi

YILMAZ Mehmet Emre, (2025). "Aliya İzzetbegoviç'in Düşüncesinde İslam ve Eğitim".
Muhafazakâr Düşünce. Yıl: 21 Sayı: 68 (343-350).

“Ako religija ne uništava sujeverje, sujeverja uništavaju religija.”

“Din hurafeleri yok etmezse, hurafeler dini yok eder.”

“I obrazovanje može biti nehumano: ako je jednostrano, dirigirano, indoktrinirano; ako ne uči misliti nego servira gotova rješenja; ako samo priprema ljude za funkciju, a ne proširuje horizonte i time ljudsku slobodu.”

“Eğitim; eğer sorgulama olmaksızın tek taraflıysa, hileli düzenleniyorsa, dogmalarla aşılırsa, kalıplaşmış çözümleri kullanmayı öğretirse, insanların ufuklarını ve dolayısıyla özgürlüklerini genişletmek yerine farklı işlevlere hazırlarsa, eğitim bir bireye düşünmeyi öğretmemenin ötesinde insanlık dışı hale gelebilir.”¹

Alija İzetbegović

Aliya İzetbegović'in Düşüncesinde İslam ve Eğitim, Onur Şaraplı'nın 2020 yılında yayınlanan kitabıdır. Kitap; teşekkür, önsöz, “Aliya İzetbegović'in Hayatı” ve kaynakça dışında on başlıktan oluşmaktadır. Şaraplı'nın akademik araştırma hüviyetindeki bu eseri toplamda 96 sayfadır. Şaraplı, özünde Aliya İzetbegović'in İslam anlayışını ve eğitime dair düşüncelerini incelediği çalışmasını giriş ve sonuç kısımları hariç sekiz ana başlık etrafında toplamaktadır. Çalışmayı oluşturan sekiz ana başlık sırasıyla şöyledir: 1) Uygar Bir Toplumun Toplum Olma Koşulları Nelerdir? 2) Aliya Doktrini Nedir? 3) Milliyetçilik, Din ve Eğitim, 4) İslam'ın Kalbi İlimdir, 5) İslam, Erdem ve Eğitim Üzerine, 6) Kültür ve Toplum Bağlamında Müslüman Dünyasının Hedefi Ne Olmalıdır?, 7) Evrensel Bir Model Olarak Müslüman Dünyasında Akıl ve Eğitimin Yönelimi, 8) İslam ve Dünya Üzerine.

8 Ağustos 1925'te Bosna-Hersek'in bugünkü sınırları içerisinde yer alan Bosanski Šamac (Bosanski Šamats) kasabasında dünyaya gözlerini açıp 19 Ekim 2003 tarihinde Bosna-Hersek'in başkenti Sarajevo'da (Saraybosna) dünya hayatına veda eden Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin ilk başkanı olan Aliya İzetbegović, Bosna-Hersek halkına önderlik yapan siyasi bir lider olmasının yanında İslam dünyasının sorunları üzerine düşünüp kafa yoran ve çözüm arayışına girme cesaretini de gösteren önemli bir Müslüman düşünür, çağdaş bir İslam filozofudur. Nitekim Aliya İzetbegović, 1992-1995 yılları ara-

1 Fondacija Alija İzetbegović. (t.y.). Citati Alije İzetbegovića. <https://www.alijaizetbegovic.org/citati/>, E.T.: 14.04.2025; Alija İzetbegović Vakfı (Aliya İzetbegović Vakfı). (t.y.). Alija İzetbegović Sözleri. <https://www.alijaizetbegovic.org/tr/sozleri/>, E.T.: 14.04.2025.

sında yaşanan Bosna Savaşı'nda hem halkının bizatihi yanında yer alarak onlara liderlik etmiş hem de genel olarak Müslümanların sorunlarıyla ilgilenmiştir; özellikle bu çerçevede eserler kaleme almış ve konuşmalar yapmıştır. Onun yazdığı eserler ve yaptığı konuşmalar, vefatından sonra da hala İslam dünyasına hitap etme, ışık tutma ve yol gösterici olma niteliğini korumaktadır.

İslam dünyasının uzunca bir süreden beri hem duygusal hem de fiili olarak birlik, beraberlik ve bütünlüğünü kaybettiği ortadadır. Dolayısıyla İslam ülkelerinin ve Müslümanların hak ettiği ve bulunması gereken konumdan uzaklaştı(rıl)ığı ve aydınlık bir geleceğe sahip olmasının önünde engeller olduğu, Şaraplı'nın ifadesiyle “gelecekteki parlak rolünün de hızla çalındığı” gözler önündedir. Bu bağlamda Hristiyan dünyası ya da diğer bir deyişle “Batı” da kendisini ileri ve üstün görmekte, genel olarak da İslam dünyasına ya da Müslüman “Doğu”ya tepeden bakmaktadır. İşte tam da bu noktada Ayten Çalış Kurtçu'nun ifadesiyle “Balkanlar gibi Doğu ile Batı'nın birleştiği, zengin ve bir o kadar da çileli bir coğrafyada fıkri namusunu korumaya çalışan” (Çalış Kurtçu, 2021), Bosna Savaşı'nın kahramanı Aliya İzetbegović İslam ülkelerinin ve Müslümanların en temel probleminin eğitim olduğunu ileri sürerek “İslam dünyasının kendine göre bir eğitim modeli oluşturamadığından” yakınmaktadır. Ayrıca o, bu durumun sonucu olarak “Batı karşısında Müslümanlara reva görülen yerin bir türlü değişmediğini” de eklemektedir. Hem bir düşünür ve entelektüel hem de siyasi bir lider ve devlet adamı olması itibarıyla İzetbegović, yukarıda bahsedilen çerçevede “insani temel değerleri” merkezine aldığı bir söylem de inşa etmektedir.

Aliya İzetbegović'in eğitim ve İslam dünyasının (Doğu'nun) eğitim sorunu ile ilgili düşünceleri dikkatle gözden geçirildiğinde onun kendine has bir eğitim doktrinine sahip olduğu görülmektedir. Öncelikle zikredilmesinde fayda vardır ki Aliya İzetbegović'in eğitime dair öne sürdüğü bütün dini ve felsefi düşünceler ile öğretileri kapsayan, Şaraplı'nın deyişiyle “Aliya Doktrini” olarak da ifade edilebilecek onun eğitim anlayışı, “çağdaş bilgiyi geleneksel İslami değerlerle harmanlarken Avrupalı bir Müslüman tarafından hem Batı'da hem de Doğu'da yaşayan Müslümanlar için bir model olarak sunulabilecek bir yapıdadır.” İzetbegović'e göre ahlaki ve kültürel değerler ön planda tutulmalıdır; nitekim İslam ahlakı ve İslam kültürüyle bir araya getirilen çağdaş, gerçekçi ve modern bir eğitim sistemi, Şaraplı'nın da ifadesiyle “Müslümanların bu konuda geçmişteki köklerinden daha modern bir dünya yaratması demektir.” Böyle bir hedefe ulaşmak için atılması gereken adımlar ve yerine getirilmesi gereken yükümlülükler vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- a. Her şeyden önce, eğitimin her kademesinde siyaset üstü bir anlayış hâkim olmalı; “partiler üstü eğitim politikaları” takip edilmelidir.
- b. Milli eğitim politikaları ve bunların dayandığı düşünce sistemi gözden geçirilmelidir.
- c. Mesleki ve teknik eğitim çerçevesinde staj eğitimine gerekli önem ve hassasiyet gösterilmelidir.
- d. Batı ile rekabet edip yarışabilen, ahlaki ve kültürel değerlere önem veren gelişmiş Uzak Doğu ülkelerinin (Güney Kore ve Japonya vb.) eğitim sistemleri örnek alınmalıdır.
- e. Batı’daki akademiler, bilimsel enstitüler ve üniversiteler gibi kurumlar kurulmalı ve bunlar Batı tarzında şekillendirilmelidir. Akademisyenler ve bilim insanları Müslüman ülkelerdeki bu kurumlarda istihdam edilmelidir.
- f. İslam ülkelerindeki başarılı araştırmacılar ve öğrenciler lisansüstü eğitimleri için yurtdışına gönderilmelidir. Buralarda yüksek lisans ve doktora eğitimlerini tamamlamaları için desteklenmeli; lisansüstü eğitimleri sonrasında ülkelerinde istihdam edilmeli ve ayrıca yurtiçi ile yurtdışında bilimsel projelerde yer almaları ve yayın yapmaları için teşvik edilmelidir.
- g. Eğitim kademelerinde ezberci yaklaşımdan vazgeçilmelidir.
- h. Bunun yerine talebelere bilgiye ulaşma ve ulaşılan bilgiyi kullanma yolları öğretilmeli ve benimsetilmelidir. Öğrencilerin analitik düşünme ve uygulama becerileri geliştirilmelidir.

Şaraplı eserinde, İzzetbegoviç’in işaret ettiği İslam ülkelerinin ve Müslümanların ahlaki ve kültürel yozlaşmasına karşı üretilecek çözümü ancak ve ancak yine İzzetbegoviç tarafından ifade edilen “İslam hümanizması” temeline oturtulan bir tür eğitim modeli üzerinden analiz etmektedir. Şaraplı, onun düşünce ve fikirlerinden deyim yerindeyse “bir eğitim doktrini ortaya çıkararak” deneyimlenmekte ve yaşanmakta olan teknoloji hatta uzay çağında kendi ahlakını, kültürünü ve elbette medeniyetini doğru anlayan ve özümseyen erdemli bireylerin nasıl ve ne şekilde yetiştirilebileceğine adı geçen eserinde yer vermektedir. Ayrıca, Şaraplı’ya göre Aliya doktriniyle yetiştirilecek ahlaklı, erdemli, analitik düşünme ve uygulama becerisi yüksek bireyler sayesinde İslam ülkeleri ve Müslümanlar çok daha farklı bir konuma ulaş-

bilecektir. Şaraplı'nın ifadesiyle “dünyadaki güç dengelerinin Müslümanların lehine yeniden kurulabilmesi, mantık çerçevesinde mümkün görülmektedir.”

Şaraplı'nın Kriter Yayınevi tarafından yayınlanan *Aliya İzzetbegoviç'in Düşüncesinde İslam ve Eğitim* adlı kitabın, baskı açısından kaliteli ve özenli olduğunu söylemek mümkün değildir. Kitabın basımında yayınevinden kaynaklandığı anlaşılan ciddi eksik ve hataların bulunduğunu ve bunların eğer yapılacak olursa ikinci baskıda düzeltilmesi gerektiğini ifade etmek yerinde olacaktır. Eser içerisindeki anlatım bozuklukları, noktalama işaretlerindeki hatalar ve yazım yanlışları metnin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca, Boşnakça (özel) adların yazımı hususuna özen gösterilmeli; ya sadece Boşnakça fonetik ve yazım dikkate alınarak yazılmalı ya da sadece Türkçe fonetik ve yazım dikkate alınarak kullanılmalıdır. Başka bir ifadeyle, eserde fonetik ve yazım bir bütünlük arz etmelidir. Üstelik Türkçe yazılıştaki sıklıkla karşılaşılan bir hata bu çalışmada da dikkat çekmektedir ki merhum Aliya İzzetbegoviç'in soyadı “İzzetbegoviç” değil, “İzetbegoviç” veya “İzetbegović”tir; yazımda bunlardan biri kullanılmalıdır.

Hem entelektüel birikimi hem de siyasi kişiliğiyle “Bilge Kral” olarak anılan Aliya İzzetbegoviç'in eğitim anlayışı çok daha geniş çerçevede ele alınmayı hak etmektedir. Şaraplı'nın eseri ise kullandığı akıcı dil ve anlaşılır üslubuyla özet bilgi edinmek isteyenler için faydalı, yol gösterici olmakla birlikte meseleyi ayrıntılı bir şekilde incelemekten uzaktır. Bu bakımdan söz konusu eserin, okuyucuya daha faydalı olabilmesi için yeni baskısından önce bazı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Sözgelimi kitabın başına, önsözün akabinde Boşnakça alfabe veya fonetik/ses tablosu eklemek iyi olur. Ayrıca, kullanılan kısaltmaların (özellikle kurum kısaltmalarının) açılımları oluşturulacak kısaltmalar listesinde gösterilmeli ya da metin içinde kısaltmaların yanına parantez içinde yazılarak verilmelidir. Kitabın sonuna indeks de eklenmelidir. Diğer taraftan, eserin içeriği ve niteliğine katkı sağlayacak birkaç hususa daha dikkat çekmek gerekmektedir. “Aliya İzzetbegoviç'in Hayatı” bölümünde İzzetbegoviç'in yaşamındaki 1956-1980 yılları arasındaki döneme dair herhangi bir bilgiye yer verilmemesi onun hayatının bütün olarak anlaşılması ve değerlendirilmesine engel olmaktadır. Bununla birlikte, giriş kısmı ile “Uygar Bir Toplumun Toplum Olma Koşulları Nelerdir?” başlıklı kısmın arasına veya “Uygar Bir Toplumun Toplum Olma Koşulları Nelerdir?” ile “Aliya Doktrini Nedir?” başlıklı kısımlar arasına “Avrupa Müslümanlığı (Denince)” başlığı altında bir metnin eklenmesi, Aliya İzzetbegoviç'in anlam ve zihin dünyasını,

yetiştirdiği ortam ve kültürün etkisini kavrayabilmek açısından elzemdir. Eserin sonuç kısmı ise sekiz ana başlık altında işlenen içeriğin okuyucu tarafından özümsemesi için biraz daha ayrıntılandırılmalıdır. Diğer yandan, Şaraplı eseri boyunca “Arap dünyası”, “İslam alemi”, “İslam coğrafyası”, “İslam dünyası”, “Müslüman coğrafyası” ve “Müslüman dünyası” gibi ifade ve kavramları bir bütünlük arz etmeyecek ve birbirinin yerine geçecek şekilde kullanmıştır. Ancak bu ifade ve kavramların tam olarak yerli yerine oturmadığı görülmektedir. Başta “İslam dünyası” kavramı olmak üzere benzer kavramlar için özellikle Mehmet S. Aydın’ın “İslâm Dünyası Kavramı” adlı makalesinden istifade edilebilir (Aydın, 2003). Dolayısıyla söz konusu ifade ve kavramların muhtevaları göz önünde bulundurularak tarihsel gerçeklikle bağdaşacak şekilde bir ya da birkaçının belirlenmesi ve kullanılması gerekmektedir.

Eserin konusu ile ilgili kaynakçada yer almayan birincil -özellikle bu eserin yayınlanmasından sonra basılan İzzetbegović’in eserlerinden; onun konuşmaları ve söyleşilerini içeren kitaplardan- ve diğer kaynaklardan -kitaplardan, kitap bölümlerinden, kılavuzlardan/raporlardan, makalelerden ve özellikle bu eserin yayınlanmasından sonra basılan eserin ana konusu ve meselesiyle ilişkili bu tür neşriyattan- faydalanılması ve kaynakçaya eklenmesi hem eserin içeriği ve niteliğini hem de eserin hacmini bir nebze daha geliştirecek ve genişletecektir. Ayrıca, kitabın kapak fotoğrafı olarak Fas’ın Marakeş şehrinde on altıncı yüzyılda inşa edilip günümüze kadar ulaşan Ali bin Yusuf Medresesi’nden estetik ve güzel bir mozaik kullanılmıştır. Bunun yerine kitabın bağlamı, coğrafyası ve kapsamına uyacak ve eseri daha da anlamlı kılacak olan, başkent Sarajevo’da bulunan, günümüzde ulusal kütüphane olarak faaliyet gösteren ve tarihi de bir yapı olan *Gradska vijećnica u Sarajevu/Sarajevska vijećnica/Vijećnica*’nın bir fotoğrafı veya bu yapının estetik ve güzel bir kesitinden bir fotoğraf ya da Bosna-Hersek sınırları içerisinde hâlihazırda faaliyet gösteren tarihi medreselerden (Baščaršija’daki (Başçarşı) *Javna ustanova Gazi Husrev-begova medresa u Sarajevu/Kuršumlja* (Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Medresesi Kamu Enstitüsü/Kurşunlu Medresesi), *Elçi İbrahim-pašina medresa u Travniku* (Travnik Elçi İbrahim Paşa Medresesi/Fevziye Medresesi), vd.) birinin fotoğrafı veya kesiti eserin kapağında kullanılmalıdır.

Son olarak, Aliya İzzetbegović’in İslam anlayışına, güncel ve modern eğitime yaklaşımına odaklanan bu eserin alanındaki önemli bir ihtiyacı karşılama çabasında olduğu görülmektedir. Zira onun İslam anlayışıyla ilgili çok çalışma yapılmış olmasına rağmen eğitime dair düşünceleri hakkında yeterli sayıda çalışma yoktur. Sözelimi; Kuşçuoğlu’nun (t.y.) “Aliya İzzetbegović’in

Eğitim Anlayışı Üzerine Araştırma Notu”, Koçoğlu’nun *Aliya İzzetbegoviç’in Eğitim, Din Eğitim ve Öğretimi Görüşleri* (2019) başlıklı yüksek lisans tezi ve *Doğu Batı Arasında Eğitim ve Din Eğitimi -Aliya İzzetbegoviç Öğretisi-* (2025) adlı kitabı, Göküş, Koçoğlu ve Atay’ın (2020) “Aliya İzzetbegoviç’e Göre Bireyin ve Toplumun Eğitiminde Kadının Rolü” başlıklı makalesi, Dağ’ın (2024) “Bir Balkan Düşünürü ve Devlet Adamı Olarak Aliya İzzetbegoviç’in İnsan ve Eğitim Anlayışı” ve Karaağaç’ın (2019) “Aliya İzzetbegoviç’te İslam Düşüncesinin Yenilenmesi” adlı makaleleri ve son olarak Macić ve Toktaş’ın (2023) “Alija Izzetbegović (1925-2003)” çalışması örnek verilebilir. Yukarıda zikredilen ve genel olarak onun hakkında yapılan çalışmalar incelendiğinde İzzetbegoviç’in İslam anlayışı ve eğitime dair düşüncelerini birlikte ve derli toplu ele alan herhangi bir çalışmanın mevcut olmadığı gözlemlenmektedir. Hülasa, Onur Şaraplı *Aliya İzzetbegoviç’in Düşüncesinde İslam ve Eğitim* adlı eseriyle onun fikir ve düşüncelerinden “Aliya Doktrini” olarak adlandırdığı, geleneksel ve çağdaş eğitimi harmanladığı bir eğitim modeli çıkartarak konuya dair literatüre ve tartışmalara katkı sağlamasının yanında alanındaki önemli bir boşluğu da doldurmaktadır.

Kaynakça

- Alija Izzetbegovi Vakfı (Aliya İzzetbegoviç Vakfı). (t.y.). Alija Izzetbegovi Sözleri. <https://www.ali-jaizetbegovic.org/tr/sozleri/>, E.T.: 14.04.2025.
- Aydın, M. S. (2003). İslâm Dünyası Kavramı. (Ed.) İ. Kurt ve S. A. Tüz. *XXI. Yüzyılda İslâm Dünyası ve Türkiye, Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, 28-30 Mart 2003* içinde (ss. 19-28). İslâmî İlimler Araştırma Vakfı ve Ensar Neşriyat.
- Çalış Kurtçu, A. (2021). Balkanlar, Uluslararası Abluka ve Doğu’nun Eğitim Sorunu. *Yeni Üsküdar Gazetesi*. 20 Şubat, <https://yeniuskudargazetesi.com/balkanlar-uluslararası-abluka-ve-doğu-nun-egitim-s>, E.T.: 10.04.2025.
- Dağ, A. (2024). Bir Balkan Düşünürü ve Devlet Adamı Olarak Aliya İzzetbegoviç’in İnsan ve Eğitim Anlayışı. *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 392-404.
- Fondacija Alija Izzetbegovi. (t.y.). Citati Alije Izzetbegovia. <https://www.alijaizetbegovic.org/citati/>, E.T.: 14.04.2025.
- Göküş, Ş., Koçoğlu, B. ve Atay, R. (2020). Aliya İzzetbegoviç’e Göre Bireyin ve Toplumun Eğitiminde Kadının Rolü. *Turkish Academic Research Review*, 5(3), 325-357.
- Karaağaç, H. (2019). Aliya İzzetbegoviç’te İslam Düşüncesinin Yenilenmesi. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (19), 35-53.
- Koçoğlu, B. (2019). *Aliya İzzetbegoviç’in Eğitim, Din Eğitim ve Öğretimi Görüşleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

- Koçoğlu, B. (2025). *Doğu Batı Arasında Eğitim ve Din Eğitimi -Aliya İzzetbegoviç Öğretisi-*. Eskiyei Yayınları.
- Kuşçuoğlu, A. (t.y.). Aliya İzzetbegoviç'in Eğitim Anlayışı Üzerine Araştırma Notu. https://www.academia.edu/125324487/A_%C4%B0zzetbegovi%C3%A7in_E%C4%9Fitim_Anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1_%C3%9Czerine, E.T.: 10.04.2025.
- Maci, H. ve Toktaş, F. (2023). Alija Izzetbegovi (1925-2003). (Ed.) Kemal Sözen, Sabri Yılmaz ve Ali Kürşat Turgut. *XIX. Yüzyıldan Günümüze İslam Düşünürleri (Cilt 1)* içinde (ss. 625-647). Divan Kitap.
- Şaraplı, O. (2020). *Aliya İzzetbegoviç'in Düşüncesinde İslam ve Eğitim*. Kriter Yayınevi.